

Действащото законодателство и
предложения за културни
политики и нормативни
промени, свързани с опазването
и популяризирането на
фасадното монументално
изкуство в България

Действащото законодателство и предложения за културни политики и нормативни промени, свързани с опазването и популяризирането на фасадното монументално изкуство в България

арх. Дарина Рангелова Димитрова

Съвременното фасадно монументално изкуство е част от монументалното изкуство, разположено върху фасадите на обществени, жилищни и промишлени сгради, създадено условно след средата на ХХ в. То може да включва: мозайки, сграфито, графити, живопис и пластика. Пластиката бива: стъклопластика, металопластика, керамопластика, релеф, смесена декоративна пластика.

Документалното проучване, фотографското заснемане и оценката на състоянието на фасадното монументално изкуство, както и създаването на регистър за него са основа за създаване на възможности за анализиране на неговото състояние и съхранение. Представянето, социализацията и опазването на фасадното монументално изкуство са от изключителна важност в нашето съвремие и са свързани с взаимодействията между различни „актьори“, като собственици и ползватели на сгради с фасадно монументално изкуство, местните власти, граждани, туристи, експерти и институции в областта на културното наследство.

Според действащото законодателство поддържането и опазването на сгради, съоръжения, включително на фасадното монументално изкуство не е обвързано с вида собственост - държавна, общинска или частна, но е задължение на собствениците им. Често, обаче, неизяснената собственост или такава, включваща различни видове собственост и лица, създава затруднения в случай от необходимост от намеси по отношение на реставрация или други, целящи тяхното съхранение и опазване.

Анализирайки действащото законодателство, се констатира, че са два законите, които имат отношение със създаването, поставянето и намесите по монументално-декоративното изкуство в България и това са:

- Закон за устройство на територията /ЗУТ/;
- Закон за културното наследство /ЗКН/;

По отношение спазване на изискванията на ЗУТ правомощията са в кметовете на съответните общини, а по отношение спазване на изискванията на ЗКН са на министъра на културата или оправомощени от тях лица.

Съгласно ЗУТ:

Чл. 57. (1) (Предишен текст на чл. 57 - ДВ, бр. 65 от 2003 г., доп. - ДВ, бр. 25 от 2019 г.) Върху недвижими имоти могат да се поставят рекламни, информационни и монументално-декоративни елементи въз основа на разрешение за поставяне, издадено по ред, установен с наредба на общинския съвет по чл. 13а или по чл. 5б, ал. 2.

Чл. 62, (8) (Нова - ДВ, бр. 65 от 2004 г., изм. - ДВ, бр. 61 от 2007 г., в сила от 27.07.2007 г., изм. - ДВ, бр. 19 от 2009 г., в сила от 10.04.2009 г., изм. - ДВ, бр. 82 от 2012 г., в сила от 26.11.2012 г.) Мемориални места и обекти (паметници, паметни плочи, монументално-декоративни структури и елементи и други), свързани с исторически събития и/или личности, се разрешават по реда на този закон след решение на общинския съвет и съгласуване с Министерството на културата. За мемориалните места и обекти със статут на единични или групови недвижими културни ценности и за строежите в техните граници и охранителни зони се прилагат изискванията на Закона за културното наследство. Ремонтни, консервационни, реставрационни и други дейности върху военни паметници, както и изграждането на нови се извършват при условията и по реда на Закона за военните паметници.

Съгласно ЗКН:

Чл. 14. (1) (Предишен текст на чл. 14 - ДВ, бр. 54 от 2011 г., доп. - ДВ, бр. 77 от 2018 г., в сила от 01.01.2019 г.) **Министърът на културата** или определено от него длъжностно лице от състава на министерството:

13. (изм. - ДВ, бр. 92 от 2009 г., в сила от 20.11.2009 г., изм. - ДВ, бр. 54 от 2011 г.) **съгласува:**

в) (доп. - ДВ, бр. 82 от 2012 г., в сила от 26.11.2012 г.) **инвестиционните проекти за изграждане и поставяне на паметници, монументално-декоративни структури и елементи в публични пространства в урбанизирани и извънселищни територии, както и тяхното преместване или премахване;**

Чл. 83. (Изм. - ДВ, бр. 92 от 2009 г., в сила от 20.11.2009 г., изм. - ДВ, бр. 54 от 2011 г.)

(1) Инвестиционните проекти и искания за намеси в защитени територии за опазване на културното наследство се одобряват и строежите се изпълняват по реда на Закона за устройство на територията след съгласуване по реда на чл. 84, ал. 1 и 2, както следва:

1. в единични културни ценности и в техните граници:

г) **схеми и проекти за** преместваеми обекти, включително за настилки, огради, чешми, улично осветление и други елементи на градското обзавеждане, рекламни, информационни и **монументално-декоративни елементи**, както и електрически и газификационни табла, външни климатични съоръжения, антени на мобилни оператори;

2. в охранителни зони на единични културни ценности и в границите на групови културни ценности, ако с режимите за опазване не е определено друго:

в) **схеми и проекти за** преместваеми обекти, включително за настилки, огради, чешми, улично осветление и други елементи на градското обзавеждане, рекламни, информационни и **монументално-декоративни елементи**, както и електрически и газификационни табла, външни климатични съоръжения, антени на мобилни оператори;

Чл. 200д. (Нов - ДВ, бр. 52 от 2016 г., изм. - ДВ, бр. 98 от 2018 г., в сила от 27.11.2018 г.) Който реализира инвестиционни проекти за **изграждане и поставяне на паметници, монументално-декоративни структури и елементи в публични**

пространства в урбанизирани и извънселищни територии, както и тяхното преместване или премахване без съгласуване с министъра на културата въз основа на решение на Специализирания експертен съвет по изобразителни изкуства по чл. 14, ал. 3, се наказва с глоба в размер от 5000 до 10 000 лв., а на едноличен търговец и юридическо лице се налага имуществена санкция в размер от 15 000 до 30 000 лв.

Изводът от горесцитираните членове на ЗУТ и ЗКН е, че тези закони регламентират основно реда за поставянето, демонтирането или преместването на монументално-декоративни структури и елементи в публични пространства в урбанизираните и извънселищните територии, но не определят ред и изисквания за тяхната поддръжка и опазване.

Единият вариант за осигуряване на режими за опазване /териториален обхват и предписания за опазване/ на съвременно монументално фасадно изкуство е чрез декларирането му като недвижима културна ценност по реда на ЗКН и НАРЕДБА № 3 ОТ 10 ЮЛИ 2019 Г. ЗА РЕДА ЗА ИДЕНТИФИЦИРАНЕ, ДЕКЛАРИРАНЕ, ПРЕДОСТАВЯНЕ НА СТАТУТ И ЗА ОПРЕДЕЛЯНЕ НА КАТЕГОРИЯТА НА НЕДВИЖИМИТЕ КУЛТУРНИ ЦЕННОСТИ, ЗА ДОСТЪПА И ПОДЛЕЖАЩИТЕ НА ВПИСВАНЕ ОБСТОЯТЕЛСТВА В НАЦИОНАЛНИЯ ПУБЛИЧЕН РЕГИСТЪР НА НЕДВИЖИМИТЕ КУЛТУРНИ ЦЕННОСТИ. *Като съгласно чл. 47 от ЗКН Според научната и културната област, към която се отнасят, недвижимите културни ценности са:*

4. художествени: *произведения на изящните и приложните изкуства - неразделни елементи от пространствената среда, в която или за която са създадени;*

Режимите за опазване на недвижимите културни ценности /НКЦ/ са важна част от териториалноустройствената защита на недвижимото културно наследство. Те биват 1. временни режими за опазване - за декларирани обекти на недвижимото културно наследство и 2. режими за опазване - за обекти със статут на НКЦ и съдържат:

1. териториален обхват и граници на НКЦ и на охранителната ѝ зона;
2. предписания за опазване на НКЦ и на охранителната ѝ зона.

Какви са механизмите за опазването и социализацията на фасадното монументално изкуство според сега съществуващата нормативна база?

ЗУТ регламентира изискванията към строежите и поддръжката на сградите и не засяга директно въпросите свързани с опазване и социализация на монументално фасадно изкуство или друго.

Но едно изменение на ЗУТ от последните години дава възможност, от която за съжаление към момента не са се възползвали много общини, а именно:

Чл. 13а. (Нов - ДВ, бр. 25 от 2019 г.) (1) Специфични изисквания за облика на градските пространства, сградите и архитектурните ансамбли могат да се определят с наредба на общинския съвет.

(2) С наредбата по ал. 1 могат да се определят допълнителни изисквания към обема и съдържанието на подробните устройствени планове и на инвестиционните проекти за нови сгради, реконструкция, пристрояване и надстрояване и основни ремонти на сгради и съоръжения, улици, площади и озеленени площи, свързани с благоустрояването на градските пространства, опазването и съхраняването на архитектурните ансамбли и градската среда.

Създаването на наредби за всяка община, които да регламентират допустимите намеси в средата и възможностите за развитие и социализация, познавайки средата с нейните характеристики и забележителности, **е втората възможност** според действащото законодателство за опазване и представяне и на съвременното монументално фасадно изкуство, като успоредно с това то следва да бъде проучено, описано, анализирано и вписано в съответния регистър.

Относно възможността за опазване чрез деклариране или предоставяне на статут на НКЦ по реда на ЗКН, по примера на други европейски държави би могло да бъдат осигурени възможности собствениците на такива обекти да бъдат стимулирани чрез финансови програми, безлихвени кредити, данъчни облекчения и др., за да бъдат те поддържани, опазвани и социализирани. С „Правила за целева финансова подкрепа в областта на консервацията и реставрацията на недвижимите културни ценности“, одобрени със заповед № РД09-708/01.09.2023 г. на министъра на културата, се определят условията и реда за кандидатстване на конкурсен принцип за предоставяне на целева финансова подкрепа чрез бюджета на Министерство на културата по

бюджетна програма „Опазване на недвижимото културното наследство“, за дейности по опазване, представяне, консервация и реставрация на обекти със статут на НКЦ, както и критериите за избор на тези обекти.

Относно поддръжката на сградите/строежите и отговорността, която носят техните собственици/възложители, ЗУТ регламентира следното:

Чл. 169. (Изм. - ДВ, бр. 76 от 2006 г., в сила от 01.01.2007 г.) (1) (Изм. - ДВ, бр. 101 от 2015 г.) *Строежите се проектират, изпълняват и поддържат в съответствие с основните изисквания към строежите, определени в приложение I на Регламент (ЕС) № 305/2011 на Европейския парламент и на Съвета от 9 март 2011 г. за определяне на хармонизирани условия за предлагането на пазара на строителни продукти и за отмяна на Директива 89/106/ЕИО на Съвета (ОВ, L 88/5 от 4 април 2011 г.), за:*

1. *механично съпротивление и устойчивост;*
2. *безопасност в случай на пожар;*
3. *хигиена, здраве и околна среда;*
4. *достъпност и безопасност при експлоатация;*
5. *защита от шум;*
6. *икономия на енергия и топлосъхранение;*
7. *устойчиво използване на природните ресурси.*

(2) (Изм. - ДВ, бр. 61 от 2007 г., в сила от 27.07.2007 г., изм. - ДВ, бр. 66 от 2013 г., в сила от 26.07.2013 г., изм. - ДВ, бр. 98 от 2014 г., в сила от 28.11.2014 г., отм. - ДВ, бр. 101 от 2015 г.)

(3) **Строежите се проектират, изпълняват и поддържат в съответствие с изискванията на нормативните актове за:**

1. (изм. - ДВ, бр. 19 от 2009 г., в сила от 10.04.2009 г.) **опазване на защитените зони, на защитените територии и на другите защитени обекти и на недвижимите културни ценности;**
2. (изм. - ДВ, бр. 51 от 2016 г., в сила от 05.07.2016 г.) **намаляване на риска от бедствия;**
3. **физическа защита на строежите.**

(4) (Доп. - ДВ, бр. 82 от 2012 г., в сила от 26.11.2012 г., изм. - ДВ, бр. 66 от 2013 г., в сила от 26.07.2013 г., изм. - ДВ, бр. 98 от 2014 г., в сила от 28.11.2014 г., изм. - ДВ, бр.

101 от 2015 г., доп. - ДВ, бр. 51 от 2016 г., в сила от 05.07.2016 г.) Министърът на регионалното развитие и благоустройството самостоятелно или съвместно с компетентните министри издава наредби за определяне на изискванията за проектирането, изпълнението, контрола и въвеждането в експлоатация на строежите, за дълготрайността на строителните конструкции, устойчивостта на земната основа, изискванията за достъпна среда за населението, включително за хората с увреждания, и изискванията за безопасност на строежите при отчитане влиянието на географските, климатичните и сеизмичните въздействия в съответствие с изискванията по ал. 1 и ал. 3, т. 1, 2 и 3.

(5) (Изм. - ДВ, бр. 102 от 2008 г., изм. - ДВ, бр. 93 от 2009 г., в сила от 25.12.2009 г., отм. - ДВ, бр. 80 от 2011 г., в сила от 14.10.2011 г.)

(6) (Нова - ДВ, бр. 61 от 2007 г., в сила от 27.07.2007 г., изм. - ДВ, бр. 101 от 2015 г.) Органите на изпълнителната власт ежегодно разработват програми с мерки за привеждане на урбанизираната територия и на съществуващи отделни сгради и съоръжения в нея в съответствие с изискванията за достъпна среда и предвиждат средства за тяхното реализиране. Министерският съвет и общинските съвети приемат програмите и осъществяват контрол по изпълнението им.

Чл. 195. (Изм. - ДВ, бр. 61 от 2007 г., в сила от 27.07.2007 г.) (1) (Изм. - ДВ, бр. 101 от 2015 г.) **Собствениците на строежи са длъжни да ги поддържат в техническо състояние, отговарящо на основните изисквания по чл. 169, ал. 1 и 3, да не извършват и да не допускат извършването на промени в тях, които водят или могат да доведат до влошаване на проектните нива на съответствие с изискванията за целия строеж или за отделни негови характеристики.**

(2) (Отм. - ДВ, бр. 19 от 2009 г., в сила от 10.04.2009 г.)

(3) (Изм. - ДВ, бр. 19 от 2009 г., в сила от 10.04.2009 г.) При аварии или други обстоятелства, застрашаващи обект по ал. 1 с увреждане или разрушаване, собственикът на обекта е длъжен да предприеме незабавни действия за тяхното предотвратяване или за отстраняване на причинените увреждания, възстановяване на обекта и да уведоми общината.

(4) (Изм. - ДВ, бр. 19 от 2009 г., в сила от 10.04.2009 г.) В случай че обект по ал. 1 не се поддържа в добро състояние, както и при възникване на обстоятелствата по ал. 3,

кметът на общината издава заповед, с която задължава собственика да извърши в определен срок необходимите ремонтни и възстановителни дейности за поправяне или заздравяване.

Може ли обект на фасадното монументално изкуство да представлява отделена от сградата културна ценност или следва цялостно да бъдат обявени за такава?

Обект на фасадното монументално изкуство може да бъде деклариран или да му бъде предоставен окончателен статут на НКЦ самостоятелно като художествена НКЦ или заедно със сградата, върху която е разположен, в зависимост от техните характеристики. Декларирането на обект, който може да бъде определен като недвижима културна ценност, се извършва със заповед на министъра на културата или оправомощен от него заместник-министър въз основа на предварителна оценка. Със заповедта се определят предварителна класификация, предварителна категория и временни режими за опазване. Предоставянето на статут на НКЦ включва определянето на нейната класификация, категория и режими за опазване, изготвени въз основа на заключителна оценка. Режимите за опазване за обекти със статут на НКЦ съдържат териториален обхват и граници на НКЦ и на охранителната ѝ зона, както и предписания за опазване на НКЦ и на охранителната ѝ зона.

Какво липсва и какво би могло да подобри действащите практики по отношение на опазването и популяризирането на фасадното монументално изкуство в България?

За успешното опазване и популяризиране на фасадното монументално изкуство и културното наследство като цяло в България, държавата следва да може да разчита на широки и иновативни партньорства. Партньорствата могат да допринесат много за:

- съгласуваност на процесите по опазване на всички нива на управление;
- изграждане на капацитет;
- алтернативно финансиране;

- насърчаване на сътрудничество между секторите на културата, наследството, политиките за развитие, околната среда, туризма и други.

- създаване на ангажирана общност:

Общността, собствениците и ползвателите на сгради с фасадно монументално изкуство трябва да се приемат за партньори. Държавата трябва да инициира:

- стимули за грижа за културното наследство и монументалното изкуство в това число, създавайки икономически възможности за нови инвестиции, както и за консервация и реставрация, грантове и други;

- разпространяване на познания за ангажираност и добро управление и поддръжка;

- модели за съвместна работа с общностите.

Съвременната динамика на градския живот наложи по-широкото схващане за средата не само като материалност, а и като място за активно социално взаимодействие. Появилите се през последните десетилетия нови, по-спонтанни форми на визуално изразяване намериха място в градския живот – временни инсталации, временни стенописи, графити и други. Действащата нормативна уредба не отчита този градски феномен и изисква изключително дълга и тромава процедура за съгласуване и одобряване на тези монументално-декоративни елементи и често води до невъзможност за тяхната реализация, като идеята за спонтанност и улавяне на мига губи смисъл. Необходимостта от централизираното съгласуване на тяхното изграждане, както и тяхното преместване или премахване, във връзка с изискванията на чл. 14, ал.1, т.13, буква „в“ от ЗКН, лишава местната власт и общностните от възможността да урегулират на местно ниво тази дейност и е причина за безсмислена свръхрегулация.

В Наредбата за именуване и преименуване на общински обекти, поставяне, преместване и премахване на паметници и художествени елементи на територията на Столична община и Наредбата за преместваемите обекти, рекламните, информационните и монументално-декоративните елементи и рекламната дейност на територията на Столична община са осигурени инструменти, които да гарантират експертиза и контрол при разрешаването на тези инсталации. Същото най-вероятно важи и за останалите по-големи общини в България, част от които са включени в настоящия проект. Ако ли не, би могло да се уреди със съответните им наредби след одобряване от Общински съвет.

В този смисъл би могло да се предвиди промяна в чл. 14, ал.1, т.13, буква „в“ от ЗКН, която да придобие следната редакция:

Чл. 14. (1) (Предишен текст на чл. 14 - ДВ, бр. 54 от 2011 г., доп. - ДВ, бр. 77 от 2018 г., в сила от 01.01.2019 г.) Министърът на културата или определено от него длъжностно лице от състава на министерството:

13. (изм. - ДВ, бр. 92 от 2009 г., в сила от 20.11.2009 г., изм. - ДВ, бр. 54 от 2011 г.) съгласува:

*в) (доп. - ДВ, бр. 82 от 2012 г., в сила от 26.11.2012 г.) инвестиционните проекти за изграждане и поставяне на паметници, монументално-декоративни структури и елементи в публични пространства в урбанизирани и извънселищни територии, както и тяхното преместване или премахване, **с изключение на монументално-декоративни структури и елементи, като инсталации, стенописи, графити, сграфито, предвидени за разполагане извън територии с недвижимо културно наследство и за срок до две години;***